

MOHAI V. LAJOS

Fejezetek egy életrajzból

AHOGYAN Ő LEÍRTA, AZ IDŐ OLYAN ARCÁT MUTATTA

Ahogy ő leírta, az idő olyan arcát mutatta: *„Ősz volt, késő október, esős és borús. A szél a nyárfák leveleit tépázta, rohamokban. A levelek a magasba szálltak, meg oldadra, akár a repülőgépből kihajított szórólapok, utána földet értek.”*

Régen történt; egyre hűvösebb napokra ébredtünk, emlékszem, hogy az Árpád-hídon villamosoztam hazafelé. Az idő tájt Aquincumban laktam, egy épülő lakótelepen a Római-part közelében. Két éve költöztem oda, néhol még sártengeren kellett keresztülbukdácsolni, túl hosszúra nyúltak a közüzemi munkák, árkok és gödrök szegélyezték az utat, fölkunkorodó fekete kábelek kérdőjelként álltak ki a földből, kavicsos, agyagos törmelékhegyek, közöttük botorkáltunk idegen szigetlakók; olykor csupa latyak volt a cipőm, mire ha-zaértem. Az újonnan vásárolt lábbelimhez a Rakamazi Cipőipari Szövetkezet az alábbi cédulát mellékelte.

„Tisztelt Vásárlónk!

Lábbelijének ápolására néhány tanácsot kívánunk adni!

A lábbeli bokszt felsőrésszel és bőrtalppal készült, amely nedves időben huzamosabb ideig történő viselés esetén a bőrtalp átázhat!

Viselet után a lábbeli fejrészét tömjük ki papírral, hogy a hajlási ráncok kisimuljanak.

A felsőrésről a szennyeződést puha textiliával kell eltávolítani, ezután a felsőbőr színének megfelelő cipőkrémmel kezeljük, és enyhe dörzsöléssel puha textilanyaggal fényesítjük.

Termékünk a megfelelő ápolással tartósan viselhető.

Sokat esett, mégis felejthetetlen képekkel ajándékozott meg bennünket ez a különös ősz. Az én korosztályomat testközletről először érintette meg a történelem szele. Október huszonharmadika előtt jártunk; a késő Kádár-kor szemfüles posztkommunista statikusai a rendszer megtámasztása helyett privát életük kimentésében serénykedtek a romok alól, a rendszerváltók pedig az 56-os emlékmű oszlopát ácsolták a romok között, néha éppen a romok közt eltévedve. Az átalakulás főszereplői ott járkáltak szabadon a szobáinkban, de nem bántuk, és nem gondoltuk azt, hogy ne lenne ott keresnivalójuk. A hallgatás és elhallgatás kárpitja fölszakadt, ezt ugyan nem minden szorongás nélkül éltük meg, de dacoltunk a felemás érzéseinkkel, és igyekeztünk elhessegetni a múlt ólálkodó árnyait. Izgalommal olvastuk a letűnt kor gyászjelentéseit, amellyel elhalmoztak bennünket a szabadon kattogó nyomdagépek.

Most azonban másról akarok beszélni.

Az a nap is undok volt, vizes, hideg és sáros, a felhők alacsonyan szálltak, az ember legszívesebben ki sem vaccolódott volna az odújából. Különös érzés volt ott a víz színe fölött; délre, amerre a Duna tart; a folyó partja az esőpermettől elkeskenyedett, és a Margit-sziget, mint valami lassú teherhajó, szinte eggyé vált a sűrű párával. A szél megátalkodott iramban sodorta az esővizet távolban a budai hegyek felé. A kerekek csikorogtak a sínpályán. A gördülő zajok filmekből ismert szellemvasutat idéztek. A fölvizesedett ablakokon túl párafüggöny takarja az utat szegélyező lakóépületeket. Nehéz ilyenkor túltennie magát az embernek a bizonytalanságán és a tehetetlenségén.

A kinti nyúlós idő érezteti velünk az elveszettségünket.

Szorongtam, a fájdalmasan mulékony élet nyersen mutatta meg az arcát.

Egy valószínűtlenül sovány férfi ült szemben velem; szülővárosomban, Kanizsán *görhesnek* mondták volna. Ahogy fölcsúszott a kabátujja, vastag forradáscsíkot láttam futni a karján. Vágás nyoma lehetett, amely valamikor fájdalmasan belehasíthatott az ínba, és szörnyű megrázkódtatással járhatott. Hosszú ideje tornáztatom az emlékezetem, és igyekszem az apró részleteket is megfigyelni, és elraktározni. A férfi felsőtestét előretolva egykedvűen olvasott, kezében az akkori délutáni lap, az *Esti Hírlap* volt. A kövéren szedett címetek könnyedén követte abból a távolságból is a szemem. Mindig elcsodálkoztam a nyomdai tördelésen, a címek kiemelésén, kuszának tűnő elrendezésén; ahogy a betűsorok odavonzották a pillantásomat; mintha csak tudnák rólam, hogy szeretem a betűk világát. Előkerültek a régi hangulataim, amikor a kanizsai konyhában a szennyesládán másoltam az újságból, hogy minél hamarabb megtanuljam a helyesírást. Harmadikos lehettem, pöttömnyi legény, a silány papír és az átható festékszag azóta is kísér boldog idők emlékeképpen. Buszon, villamoson és metrón utazva bizony tolakodóan bele-bele szoktam pillantani mások olvasnivalójába, anélkül, hogy igazából odafigyeltem volna arra, amit látok.

Hogy eltereljem a figyelmemet a kinti maszatos időjárásról, futó pillantásra készültem akkor is.

Az egyik cím azonban hirtelen kizökkentett az ismerős helyzetből. Danilo Kiš író halálhírét közölték benne. Összerezzenem a félelemtől. Unokanővérem két évvel korábban bekövetkezett, váratlan tragédiája óta – vírusos agyhártyagyulladás végzett vele napok alatt – még nem telt el elég idő ahhoz, hogy kavargó érzéseim az elmúlásról lecsillapodtak volna. A szomorúság poharát egy két évvel ezelőtti ősön fenéig kellett ürítenem, mint Nagyanyám halálakor. Hiába próbáltam fegyelmezni magamat azzal, hogy az élet szigorú őre a halál, nincs mit tenni, nem terem fű ellene a kertben, ahogy Sibolti De-meter XVI. századi református paptól olvastam az első egyetemi évem szemináriumi alakjától, akiről értekezést is írtam, keserűség föl-fölerősödő hullámokban mardosta a lelkemet; ha az eszemmel képes is voltam fölmérni azt,

hogy mi történt az unokanővéremmel, a halállal nem tudtam mit kezdeni továbbra sem. Unokanővéremmel a gyermekkor nagyobbik részét együtt töltöttük; neki a kanizsai kertben nyílt meg a világ, nekem a Vérmező sarkánál. A szigorú üzenetet, amit a végzet általa küldött a számomra, nem voltam képes megfejteni.

Ahogy kölcsönvettem a nyitómondatot, a folytatást is tőle szípkázom el: „*A plakátot rozsdás rajzszőgekkel erősítette az oszlophoz valaki, aki a rajzszőgeket a körmével feszegette le Slavoljuh (Bata) Rapajíc (1872–1945) rokkantnyugdíjas gyászjelentéséről. Aki ezt megtette, tisztelettel volt a holtak iránt: a maga papírját, a gyászjelentésnél nem nagyobbat, csak két szöggel tűzte ki. Így a halálcedula is két pontban rögzítetten kitarzott az oszlopon, dacolván a széllel.*”

Danilo Kiš halálakor 1989-et írtunk. Ahogy korábban jeleztem, sűrű ősz volt. Zajlottak a változások, amelyek megrengették a világot itt Európa peremén is. *Az utolsó jugoszláv író* a változások nyomában történt véres eseményeket már nem érte meg.

Hozzá tartozik adósságaim történetéhez, hogy elmondjam, hogyan zajlott le az első olvasói találkozásom Danilo Kišsel pár évvel korábban.

Egy baráti házaspárnál jártam Dunakeszin látogatóban. A *Korai bánat* vékonyka kötetére ott bukkantam rá a nappalijukban. Valahonnan a tömött könyvespolcok mélyéről kotortam elő, amíg a tálalásra vártam. A könyv Újvidéken jelent meg 1971-ben, és annak idején néhány száz példány kerülhetett belőle magyarországi forgalomba. Ezt az impresszumba írt közös magyar-jugoszláv kiadás tényének feltüntetéséből gondolom. Nem mintha jelentősége volna ennek. Csak akkor ott az motoszkált a fejemben, hogy vajon hogyan kerülhetett hozzájuk épp ez a könyv? Talán találomra vették mohó, mindent habzsoló középiskolás bölcsész-jelöltként. Utólag is elfog a sárga irigység, ha arra gondolok: mit jelenthetett volna nekem a hetvenes években, olvasói cseperedésem idején Danilo Kiš prózája?

Nem jelenthetett semmit, mert nem ismertem.

A *Korai bánat* másfél tucatnyi írást tartalmaz. Az író megbántott gyermekkorát foglalja össze, és azt hiszem, először az alcíme hatott rám perzselő erővel: *Gyermekek és érzékenyek számára*. Bámulatós motívumok bukkantak föl benne, amelyek egyre jobban fölcsigázták az érdeklődésemet. Szinte a tenyerebben éreztem a saját vadgesztenyéimet a Rózsa utcából; ahogy szelíd csodálkozással feküdtek a barna levelek között a bágyadt fényben, hogy miért nem veszem már észre őket. Kicsi voltam még, a sors viszontagságairól semmit sem tudhattam. Ez a különös fényképfelvétel azonban valahogy megmaradt az emlékezet merevlemezén, és akkor Kiš néhány mondata előcsalogatta onnan. Mindig éreztem az elmúlás közelségét a kertekben, akárhol fordultam is meg. Ezt a közelséget az Ég jelentette, akár tündökölt, akár a szürkeség vonta be. Ez az egyetlen érzés nem hagyott cserben, hiába változtatta évszakok szerint a színét és a hangulatát a természet. Naivan azt gondoltam

erről a korai tudásról, hogy hasznát vehetem a későbbiekben. Nem így történt. A sors közömbösen bánik velünk.

Mondanom sem kell talán, hogy a száznegyven lapos könyvet még aznap éjszaka befejeztem, pedig nem tartozott már az idő tájt sem erényeim közé az olvasói szívósság. És az sem gyakran történik meg, ami akkor velem megtörtént. Mindjárt elfogadtam a magaménak Kiš prózáírását.

Sok gondom volt akkoriban, ezek félelemmel töltötték el; nehezemre esett az élet, sok mindent esetlegesnek és porladozónak gondoltam belőle; olykor különös erővel rám hurkolódott a magány és hegyes tűszúrásokkal mind-egyre a szívemet döfködté. Alig-alig bírtam ki; viszontagságaim közepette képtelen voltam a saját helyzetemet hideg fejjel végiggondolni. Azon az éjszakán Danilo Kiš prózája azonban jótékonyan és derűsen hatott rám, oldotta a félelmeimet és a szorongásaimat; tudtam, ezért egy egész életre hálás leszek majd érte.

Mielőtt az ágytámlára szerelt aprócska olvasólámpát leoltottam volna, magamra vettem, amit a könyv utolsó mondatában Kiš üzent: „*Légy jó, és ne szomorkodj sokat.*”

Igyekeztem szót fogadni neki, és nem rajta múlt, hogy csak ritkán sikerült.

Post scriptum

„*Összel, ha feltámadnak a szelek, a vadgesztenyefák levele kifordulva, kocsányával lefelé zuhan a földre.*” – Amióta találok Danilo Kišnél ezzel a képpel, hirtelen másképp gondoltam a Rózsa utcai gesztenyefákra, mert újra ráleltem a saját vonzalmamra, amelyet gyermekkoromban tápláltam irántuk. A vadgesztenyék ott kopogtak Kálovicsék háza előtt, hangjuk borzongással töltött el, ahogy odaütődtek a kicementezett vízelvezető csatornának a járda szegélye mentén, aztán néhány pillanat elteltével mozdulatlanságba dermedtek a földes-poros úton, kicsi barna pontokká váltak, ha pedig jöttek az esők, elnyelte őket a lucok és sár, amiből jócskán kijutott nekik. A telet megfagyott sárcsomók között töltötték, hóolvadáskor pedig, amikor Kálovicsék megtisztították a tél szemetétől a ház előtti utcaszakaszt, összesöpörték a maradékukat.

A vadgesztenyék aztán az évek során átvarázsolták számomra az utakat. Mindig megcsodáltam őket, bármerre jártam. Többször írtam róluk, és talán kicsit túlzásba is vittem a rajongásomat irántuk, mentem a fejem után, mint gyerekkoromban, ha vadgesztenyét találtam, mindenesetre az egyik barátom tréfásan megfenyegetett, ha még egyszer valahol kopogó vadgesztenyékről olvas tőlem, tűzre veti a könyveimet. Aggódnom, persze, nem kellett emiatt, ez csak amolyan ijesztgetés volt, amit nem szokás beváltani, és a barátom se gondolhatja, hogy el kell fojtani a gyermekkor szunnyadó emlékeit, ha valamiért föltámadnak; ez akkor történt, amikor prágai útirajzomban a Kampa

elvasott lépcsőin csörgedező vadgesztenyék muzsikájáról szóltam. De hát ki tudna hátat fordítani a Krisztinaváros gesztenyefáinak is, mert ahol a Mikó utca Logodinál végződő lejtős része szembefut a Vérmező sarkával, ott gurulnak le ősszel az utcai ostorlámpák fényénél kőkockákon csörgedezve a vadgesztenyék. Ide érkezem meg a hosszú lépcsősor után, ha a Várból ereszkedem alá a Krisztinába. Ezek a gyámoltalan és alig észrevehető zajok, mint apró golyóütések kisebesítik az este párás szövetét. Az érett termést szabadjára engedi a természet. A fák szolgálati ideje erre az időnyre lejárt; a közelítő tél nem tart igényt a munkájukra, csak az önvédelmet követeli meg tőlük, hogy épségben vészeljék át a földtekének ezen a pontján hosszú hónapokig kitartó hideg évszakot.

A vadgesztenyefák ezt a legcsekélyebb indulat nélkül veszik tudomásul. Hóval díszítik magukat, ha eljön az ideje. Majd némi küszködéssel ismét zöldbe borítják a koronájukat. Zöldjükön átüt az Ég, és a nyár hevében a Földre költözik.

Amikor az úton odáig érek, ahol ez a gesztenyesor áll, ösztönösen figyelni kezdem ezt a helyet a fákkal. Lecövekelek a kereszteződéssel szemben, és leülök egy padra. A két rövid házsornak ebben a kicsinyke medencéjében a mérsékelt égöv minden árnyalata megfigyelhetővé válik; a színek hol elnyelik, hol visszatükrözik a Nap fényét, és mindezt az évszakok forgásától teszik függővé. Ez segít engem. Ezért találok elfogadható magyarázatot

*a télben celofánosan csillámló jégtócsákra,
a tavaszi sarat fölszárító szelekre,
a nérói hőséggel bágyasztó nyárra,
és az emberi világnak tartást adó ősze.*